

РУКАПІСНЫЯ ВАКАЛЬНЫЯ ПАРТЫІ КАТАЛІЦКІХ БОГАСЛУЖЭБНЫХ ТВОРАЎ У ФОНДАХ АДДЗЕЛА РЭДКІХ КНІГ І РУКАПІСАЎ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ

Ліхач Тамара Уладзіміраўна – дацэнт кафедры гісторыі музыкі і музычнай беларусістыкі Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі, кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт

Анацыя. У артыкуле ўпершыню апісваюцца два рукапісы з фондаў аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі – 091/216 і 091/217. Абодва рукапісы з’яўляюцца вакальнымі партыямі (адпаведна, другога дысканту і баса) шэрага богаслужэбных твораў: мес, рэквіемаў, рэспансорыяў службы Tenebrae Перадвелікоднага тыдня і інш. Вывучэнне гэтых рукапісаў дазволіла дакладна іх атрыбутаваць: абодва былі створаны ў нявіжскім бернардзінскім манастыры і там жа ўжываліся. Запісаны ў іх рэпертуар супадае з тым, што ўтрымліваецца ў іншых бернардзінскіх рукапісах таго ж часу (канец XVIII – пачатак XIX ст.) з Беларусі.

Ключавыя словы: каталіцызм у Беларусі, нотныя рукапісы канца XVIII – пачатку XIX ст., бернардзінцы ў Беларусі, нявіжскі бернардзінскі манастыр, вакальныя партыі каталіцкіх твораў, музыка месы, музыка рэквіема, музыка службы Tenebrae Перадвелікоднага тыдня

Уводзіны. Поўных нотных рукапісаў, прызначаных для каталіцкага богаслужэння, у фондзе аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (НББ) толькі чатыры. У двух з іх запісаны харальныя мелодыі – гэта Градуал ордэна цыстэрцыянцаў пачатку XVII ст. з жаночага кляштара ў Кімбараўцы (сёння – у межах горада Мозыр) і дыдактычны харальны рукапіс канца XVIII – пачатку XIX ст. быхаўскіх канонікаў рэгулярных латэранскіх. Акрамя таго, з выкарыстаннем фрагментаў старажытных пергаментных нотных градуалаў былі зроблены пераплёты дзвюх інкунабул², а таксама двух тэкставых выданняў XVII ст. з бібліятэкі Нявіжскай ардынацыі.

Мэта артыкула – рэпрэзентаваць два пеўчыя зборнікі (шыфры 091/216 і 091/217) з запісам шматгалосых (ці «фігуральных») твораў з фондаў аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў НББ.

Задачы работы:

- даць кароткае апісанне зборнікаў і іх зместу;
- прадэманстраваць палеаграфічныя асаблівасці нааграфікі зборнікаў;
- удакладніць атрыбуцыю рукапісу 091/217;
- упісаць абодва рукапісы ў кантэкст каталіцкай, больш канкрэтна – бернардзінскай музычнай традыцыі на нашых землях ў эпоху класіцызму.

Асноўная частка. Абодва рукапісы ўводзяцца ў навуковы ўжытак упершыню. Пачнём са зборніка 091/216, у якім захавалася ўпрыгожаная шматкаляровая тытульная старонка (гл. Іл. 1), што дае магчымасць дакладна яго атрыбутаваць: «Спевы для трох вакальных галасоў з захаваннем асноўных гармоній і кароткім эпілогам³. Перапісаны працавітым пяром вельмі паважанага айца⁴, бернардзінца Антонія Араноўскага, ордэна мінарытаў строгай абсерванцыі⁵, для ўжывання і захавання. Нявіж, 1802 год»⁶.

¹ Артыкул напісаны ў межах навукова-даследчыцкай работы «Навуковае палеаграфічнае апісанне музычных тэкстаў з рукапісных крыніц, якія захоўваюцца ў фондах бібліятэкі Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі і Нацыянальнай бібліятэкі Рэспублікі Беларусь: крытэрыі адбору і стылістычны аналіз матэрыялу» (2023).

² Інкунабуламі называюцца выданні, надрукаваныя да 1500 г.

³ Няясна, што меў на ўвазе Араноўскі, ужываючы выраз «*ad brevem epilogum deducta*» («звездзены да кароткага эпілога») у дачыненні да музыкі.

⁴ У арыгінале ўжыта скарачэнне *MVP*, якое можна расшыфраваць як «*multum venerabilis Pater*».

⁵ Ордэн мінарытаў строгай абсерванцыі (*Ordo Fratrum Minorum de Observantia*) – гэта афіцыйная назва ордэна. Ля вытокаў гэтага адгалінавання французскагаў стаяў Бернардзін Сіенскі (1380 – 1444), таму на тэрыторыі Польшчы, Украіны, Беларусі, Літвы і Венгрыі французскагаў-абсервантаў называлі бернардзінцамі [гл. пра гэта: 2].

⁶ «*Cantica Trium Vocalis Musicae. Essentialem Harmoniam Spectantia, ad brevem epilogum deducta, nec non laborioso calamo MVP. Antonij, ac Bernardini Oranowski Ord. Mi. de Observ. descripta; ad usum, et Contingentium COMPARATA. Anno Domini 1802. Nesvisiis, cu(?)*» [19].

Тытульная старонка дае нам поўную атрыбуцыю рукапісу: ён быў створаны ў Нясвіжы ў 1802 г., належаў бернардынцам і ўтрымліваў кампазіцыі для трох вакальных галасоў. Асноўная частка рукапісу была запісана «працавітым пяром» айца Антонія Араноўскага, манаха-бернардынца.

На пераплёце (карычневая скура на картоне з блінтавым цісненнем у выглядзе арнаментальных рамак) па цэнтры адціснута «I.I.», што, як здаецца, з'яўляецца не ініцыяламі, а рымскай лічбай II (г. зн. другі голас). Памеры рукапісу 19,2 x 16,8 см; арыгінальная фаліяцыя ці пагінацыя ў ім адсутнічае, паводле бібліятэчнай у ім 78 лістоў.

Почырк Араноўскага устойлівы, лёгка чытаецца; перапісчык рэгулярна ўжывае спецыфічна выкананыя кустоды (гл. Іл. 2). У цэлым яго натаграфіка добра адпавядае нормам нотнага пісьма канца XVIII – пачатку XIX ст.

Зборнік цалкам запісаны ў сапранавым ключы і ўтрымлівае другі голас шасці мес, Рэквіема і шэрага асобных спеваў. Перапісчыкаў было двое: у канцы рукапісу (з л. 73) новым почыркам запісаны 9 рэспансорыяў так званых «Цёмных Ютраней». Другі перапісчык не быў такім пунктуальным, як Араноўскі: ён толькі зрэдку выкарыстоўваў кустоды, ставіў ключ (у рэспансорыях барытонавы) адзін раз на старонцы – у пачатку ліста, астатнія ж натамосцы запісваў без пазначэння ключа.

Іл. 1. Тытульная старонка зборніка 091/216 [19].

З рукапісу відавочна, што ўвесь гэты рэпертуар выконваўся з арганым суправаджэннем, пра што сведчыць рэмарка «арган пульсую» на л. 23. Думаецца, падчас найбольш урачыстых цырымоній маглі ўжывацца і іншыя інструменты.

Іл. 2. Ліст 23 з рукапісу 091/216 [19].

Амаль увесь рэпертуар рукапісу ананімны. Імя аўтара сустракаецца толькі ў самым пачатку (л. 2) – гэта нехта «вельмі паважаны айцец» (MVP) Каміль Чыжэвіч, якому належала мяса до мажор.

Іл. 3. Ліст 2 з рукапісу 091/216 [19].

Другі рукапіс (091/217) значна больш ужываны, не мае ні вокладкі, ні тытульнай старонкі. Ён запісаны ў басовым ключы і ўтрымлівае партыю басовага голасу. На першай старонцы зборніка над нотамаі ёсць заглавак: «Пачынаюцца месы для двух галасоў. I. Пятага тону»⁷ (гл. Іл. 4).

У гэтым зборніку, памер якога 21,3 x 17 см, таксама адсутнічае пісцовая фаліяцыя ці пагінацыя; паводле бібліятэчнай у ім 91 ліст, прычым лісты 90-91 пустыя. Рукапіс 091/217 змяшчае басовы голас сямі мес, двух рэквіемаў, шэрага асобных спеваў, а таксама дзевяць рэспансорыяў службы *Tenebrae*, ці

⁷ «Incipiunt Missae Duarum Vocum. I. Sti toni» [18, л. 1].

так званых «Цёмных Ютраней» Перадвелікоднага тыдня. Тэкст напісаны трыма перапісчыкамі, першы з якіх (верагодна, Араноўскі) запісаў л. 1-65, другі – л. 69-84, а трэці – дзевяць рэспансорыяў «Цёмных Ютраней»; почырк трэцяга пісца ідэнтычны таму, якім рэспансорыі запісаны ў зборніку 091/216. Другі перапісчык выпісвае ключ толькі на першым натамосцы на старонцы, часам наогул толькі на верхнім левым натамосцы разгорнутага рукапісу; гэтак жа працуе з ключамі і трэці перапісчык; ён, дарэчы, перапісваў рэспансорыі і ў сшытку другога голасу.

У тэксце басовай партыі таксама згадваецца арган: перад часткай Gloria Пастаральнай месы ёсць рэмарка *Adagio Fistulato. Pulsantur organa* [18, л. 33]. Хутчэй за ўсё, гэтым рукапісам мог пастаянна

карыстацца і арганіст. Паводле старажытнай практыкі, арганіст часта імправізаваў акампанемент, засноўваючыся менавіта на партыі баса. Напрыклад, рукапіс з запісам партыі баса са слонімскага бернардынскага манастыра (1785 г.) належаў арганісту, пра што сведчыць уладальніцкі запіс на с. 61: «Ноты Вінцэнта Касьцевіча, арганіста бернардынскага манастыра ў Слоніме» («Nuty Wincentego Kościwicza organistego Klasztoru bernardyńskiego w Stonimie») [22, с. 61].

Пра выкарыстанне рукапісу 091/217 арганістам сведчаць шматлікія нязвычайныя для нас рысы нотнага тэксту. Асабліва гэта відавочна ў спецыфічным выкарыстанні знакаў бемоля і бекара (Лл. 4).

Лл. 4. Ліст 1 рукапісу 091/217. Зверху напісана: «Пачынаюцца месы для двух галасоў. I. Пятага тону» [18].

Як здаецца, бемолі на л. 1, якія, на першы позірк, выглядаюць дзіўна і нелагічна, пастаўлены тут менавіта для арганіста. Цэнтральным тонам гэтага твора з'яўляецца *соль*, аднак ніякіх знакаў пры ключы няма. Затое ў пачатку першага натамосца каля ключа «фа» прастаўлены *фа-бемоль*, што ва ўмовах устойлівай і жорстка рэгламентаванай класіцысцкай мажора-мінорнай сістэмы адразу ж адкідае магчымасць выканання твора ў *соль* мажоры. Відавочна, гэтая мяса пятага тону напісана ў *соль* міноры, хоць адпаведных знакаў пры ключы зноў жа няма. Далей у тэксце з'яўляюцца бемолі каля гукі *соль* у т. 1, каля гукі *до* ў т. 3, каля *рэ* на трэцім натамосцы і г. д. На нашу думку, яны абазначаюць, што арганісту неабходна на адпаведным басе іграць мінорнае трохгучча: *соль* мінор, *до* мінор ці *рэ* мінор.

Рукапіс 091/217 быў часткай таго ж камплекта нот, што і 091/216. У абодвух зборніках паслядоўнасць

нотнага запісу была наступная: спачатку разлінейваліся натамосцы, а ўжо потым запісваўся нотны тэкст. І ў зборніку 091/216, і ў зборніку 091/217 ёсць пустыя старонкі са старанна разлінейванымі натамосцамі: л. 78 у зборніку 091/216; л. 66-68 і 90-91 у зборніку 091/217. Рукапісы падобныя як па почырках, так і па змесце; асноўная частка абодвух запісана Араноўскім. Зборнікі адрозніваюцца толькі першымі творамі: у рукапісе 091/216 гэта мяса Каміля Чыжэвіча; у басовай партыі рукапісу 091/217 гэта двухгалосая мяса пятага тону, мяса «Галікана», двухгалосы Рэквіем. Можна меркаваць, што ў месе Чыжэвіча не было баса, а адпаведна, у двухгалосых (як спецыяльна пазначана ў тэксце) месе пятага тону і Рэквіеме, а таксама ў месе «Галікана» не было неабходнасці ў другім дысканце. Далей жа змест зборнікаў цалкам супадае, супадаюць нават разгорнутыя загаловкі розных твораў (гл. Табл. 1):

Табліца 1 – Параўнанне зместу зборнікаў 091/216 (ад л. 4) і 091/217 (ад л. 14)

091/216	091/217
<i>Imi N[umeri] in Hono[rem] BVM [Missa]</i>	<i>Imi Num(ero) in Hon. B.V.M. [Missa]</i>
<i>3tij N[umer]i in Honorem B.V. Mariae [Missa]</i>	<i>3tij Num. in Honorem B.V. MARIAE [Missa]</i>
<i>4ti N[umer]i in Honorem B.V. Mariae [Missa]</i>	<i>Missa IV. Num. in hon. B. V. M.</i>
<i>Missa Pastorella seu Laetissimae Nativ. D. N. J. CHRISTI</i>	<i>Missa Solemnissime Pastorell.</i>

<i>Requiem 3tij Ni</i>	<i>Missa de Requi:[em] Solem. 3ij Num.</i>
<i>Additamenta pro Missis Requalibus (Requalibus) nec non Alijs Quam Necessaria. Seqt (Sequitur). Domine, Domine Jesu Christe Rex gloriae</i>	<i>Additamenta pro Missis Regalis (Requalis?) nec non Aliis pqm Necessaria. Sequitur Domine pro Offertor. Requalis Missae. Domine Jesu Christe Rex Gloriae</i>
<i>pro Offertor. Miseremini mei saltem vos amici mei</i>	<i>pro Offert. Aliud Solemni. Miseremini mei. Adagio</i>
<i>Salve Regina</i>	<i>Salve No 2. Salve Regina Mater misericordiae</i>
<i>Pro Festo Corp. Xsti, In Ult. Stat. 4: Evangelior. O sacrum convivium</i>	<i>Pro Festo SSS Corporis XSti in Ult. Stat. 4 Evang. O sacrum convivium in quo Xtus</i>
<i>in Missae sine organo. Praecor Te Maria Regina coeli</i>	<i>In misses sine Organo Hymnus Cantabitur. Praecor te Maria Regina coeli</i>
<i>Pro Festo S. P. N. FRANCISCI. N 3tio. O sanctissima anima</i>	<i>Pro Solemn: S.P.N. Francisci A(ntifo)na N 2do. O sanctissima anima</i>
<i>Item. N 2do. O sanctissima anima</i>	<i>Item pro S. Francisco 3tio A(ntifo)na. O sanctissima anima</i>
<i>Pro Dnica 2, 3, @ 4 Adventus. Festina, ne tardaveris, Domine</i>	<i>Pro D(omi)nica 2, 3 @ 4 Adventus Responsor. Festina ne tardaveris</i>
<i>Item pro Adv. @ 4drag. Laudate Dominum de Coelis</i>	<i>Item pro Adventu @ Quadrage. in Missis sine Organo. Laudate Dominum de Coelis</i>
<i>Pro Festo S. Martini Eppi Strena Praestantiss: Martine Sancte Pontifex</i>	<i>Pro S. Martino Ep(isco)po. Strena 1ma. Martine, Martine Sancte Pontifex</i>
<i>Martine Sancte Pontifex Adagio F dur</i>	<i>Item 2dum Prae stanti cris (crucis?) Sonantia. Martine, Martine Sancte Pontifex</i>
<i>Pro S Catharinae V. et M. Strena 2da. Catharinae Virginis laudes</i>	<i>Pro S. Catharina V@M (Virginiae et Martyr). Strena 2da. Catharinae Virginis Laudes</i>
<i>In Missis absq (absque) Org. Pro Offertorio vel pro contingent. Memento rerum conditor</i>	
19 пранумерованых рымскімі лічбамі спеваў <i>Benedicamus</i>	19 пранумерованых рымскімі лічбамі спеваў <i>Benedicamus</i>
Без назвы. Меса ля мажор	Без назвы. Меса ля мажор
Рэспансорыі службы «Цёмных Ютраней»	Рэспансорыі службы «Цёмных Ютраней»

Такім чынам, рукапіс 091/217 можна таксама атрыбутаваць як створаны ў нясвяжскім бернардынскім манастыры і датаваны 1802 г.

Са зместу рукапісаў відавочна, што перапісчыкі мелі магчымасць выбіраць розныя кампазіцыі з нейкага вельмі ўстойлівага, сістэматызаванага і нават старанна пранумерованага літургічнага рэпертуару. Так, у гэтым камплекце другога голасу і баса занатаваны тры з як мінімум чатырох мес у гонар Дзевы Марыі⁸ (першая, трэцяя і чацвёртая); Рэквіем № 3; два з як мінімум трох антыфонаў у гонар св. Францыска (№ 2 і № 3); аж 19 спеваў «Benedicamus» і г. д.

Такая сітуацыя не здзіўляе, бо вядома, што менавіта беларускія бернардынцы (адзін з найбольш шырока распаўсюджаных на нашых землях ордэнаў) мелі багатую музычную традыцыю стварэння рукапісаў як харальных, так і так званых «фігуральных» (запісаных з рытмам) спеваў. Напрыклад, самыя раннія вядомыя на сённяшні дзень харальныя

градуалы і антыфанарыі, датаваныя XIV – XV стст., належалі віленскаму бернардынскаму манастыру. Літоўская даследчыца Б. Баўблінскене пералічвае шэсць такіх рукапісаў, якія захоўваюцца ў Бібліятэцы акадэміі навук Літвы імя Урублеўскіх: гэта два антыфаналы і тры градуалы другой паловы XV ст., а таксама адзін Градуал XIV ст. (створаны, відавочна, у Італіі) [гл пра гэта: 9, с. 77]. Колькасць жа пазнейшых харальных рукапісаў яшчэ больш значная; пераліку гэтых помнікаў толькі з віленскага манастыра прысвечаны артыкул В. Ганчаровай [12].

Бернардынцы спрыялі таксама актыўнаму пранікненню на нашы землі новых музычных трэндаў. Напрыклад, зноў жа віленскаму бернардынскаму манастыру належала і, хутчэй за ўсё, там жа была створана славуная Сапегаўская арганная табулатура 1626 г., у якой, між іншым, былі запісаны і кампазіцыі славутага італьянскага арганіста Джыраламы Фрэскабальдзі (1583 – 1643) [гл. пра гэта: 3].

⁸ «in Honorem B. V. Mariae».

У эпоху класіцызму ў бернардзінцаў склаўся багаты і дастаткова ўніфікаваны рэпертуар фігуральных кампазіцый для аднаго, двух і трох вакальных галасоў⁹. Двухгалосым месам у рукапісных бернардзінскіх помніках прысвечаны работы польскіх даследчыкаў А. Е. Годэка [10] і Е. Мараўскага [13]. Сярод трохгалосых твораў у камплекце харавых партый са слонімскага бернардзінскага манастыра 1785 г. [20, 21, 22] запісаны зноў жа пранумэраваныя чатыры месы ў гонар Дзевы Марыі, тры рэквіемы (№ 1-3), дзевяць рэспансорыяў службы *Tenebrae* Перадвелікоднага тыдня, што і ў зборніках з аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў НББ. На жаль, ці былі ўсе гэтыя творы аднолькавымі не толькі па назвах, але і па музыцы, пакуль што няясна.

У Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі (НГАБ) у фондзе Радзівілаў (ф. 694) захоўваецца нямала нот канца XVIII – пачатку XIX ст., якія таксама належалі нясвіжскаму бернардзінскаму манастыру [15, 16, 17]. Нядзіўна, што гэтыя ноты трапілі ў радзівілаўскі фонд: як вядома, яшчэ з другой паловы XVII ст. менавіта бернардзінцы служылі штодзённыя месы і пры патрэбе чыталі пропаведзі ў замкавай капліцы Радзівілаў, пабудаванай каля 1658 г. Міхалам Радзівілам [гл. пра гэта: 14, с. 232]. Як і ў нясвіжскіх рукапісах з НББ, перапісчыкі ў якасці першакрыніцы карысталіся ўстойлівым, пунктуальна пранумэраваным рэпертуарам. Вось, напрыклад, пералік мес і рэквіемаў са справы 605 радзівілаўскага фонду:

л. 1	<i>Missa in honorem B. V. Maria N 1mo</i>
л. 5	<i>Missa N 2do</i>
л. 7 адв.	<i>Missa N 3^{tio}</i>
л. 11	<i>Missa N 4</i>
л. 13 адв.	<i>Missa in Nativitate D. N. J. C.</i>
л. 15	<i>Missa de Requiem N 1mo</i>
л. 17	<i>Missa de Requiem N 2do</i>
л. 20	<i>Missa de Requiem A. R. P. Szyrkiewicz</i>

У пераліку мы зноў бачым чатыры пранумэраваныя месы ў гонар Дзевы Марыі, тры Рэквіемы. У другім нотным рукапісе з таго ж фонду НГАБ [15] без прозвішча аўтара запісана адна з найбольш папулярных і цікавых у мастацкіх адносінах бернардзінскіх трохгалосых кампазіцый – меса ля мажор (так званая «Нясвіжская меса»). Імя аўтара – Шымкевіча – было пазначана выключна ў арганым варыянце гэтай месы, запісаным у канцы сшытка басовага голасу са Слонімскага бернардзінскага манастыра. Там ён названы «бернардзінцам»: «Меса,

створаная аўтарам Шымкевічам мінарыцкага ордэна»¹⁰. Хутчэй за ўсё, гэта той жа бернардзинец, што і аўтар Рэквіема з нясвіжскіх радзівілаўскіх рукапісаў [15], азагалоўленага «*Missa de Requiem A. R. P. Szyrkiewicz*». Калі скрот «*A. R. P.*» прачытаць як «*admodum reverendissime Pater*», дык атрымаецца, што Шымкевіч быў святаром. Цалкам магчыма, што Шымкевічу (ці Шымкевічу) належалі і некаторыя іншыя творы, хоць сёння нельга іх дакладна вызначыць.

Меса ля мажор Шымкевіча запісана ў абодвух рукапісах з НББ пасля спеваў «*Benedicamus*»: у партыі другога дысканта (091/216) з л. 56, а ў басовым сшытку (091/217) з л. 69. Гэта пацвярджае шырокую распаўсюджанасць твора, які, пры адносна невялікай колькасці дайшоўшых да нас нотных рукапісаў, мае аж тры копіі: дзве нясвіжскія (адну поўную з радзівілаўскага архіва НГАБ і адну няпоўную з НББ) і слоніmsкую (варыянт для аргана сола¹¹).

Яшчэ некалькі разгорнутых цыклічных кампазіцый са зборнікаў 091/216 і 091/217 маюць свае музычныя аналагі ў камплекце нот слоніmsкіх бернардзінцаў¹²:

1) Чацвёртая меса ў гонар Найблажэннай Дзевы Марыі [19, ад л. 16 адв.; 18, ад л. 27] з той жа назвай запісана ў Слоніме [4, с. 11];

2) слоніmsкая «Меса ў гонар найрадаснага Нараджэння Хрыстова»¹³ [4, с. 45] у нясвіжскіх зборніках з НББ азагалоўлена як «Пастаральная меса ці Найрадаснаму Нараджэнню Хрыста»¹⁴;

3) Рэквіем № 1 соль мажор са Слоніма [4, с. 30] запісаны ў Нясвіжы з назвай «Рэквіем № 3» і са значнымі зменамі ў мелодыцы і рытме [19, л. 25; 18, л. 36];

4) дзевяць антыфонаў службы *Tenebrae* Перадвелікоднага тыдня ў слоніmsкай версіі [8, с. 12] супадаюць з нясвіжскімі. Трэба адзначыць, што ў абодвух рукапісах з фондаў аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў НББ гэты цыкл запісаны ў канцы зборнікаў, прычым новым почэркам.

Даволі цікава, што надзвычай папулярным у асяроддзі бернардзінцаў эпохі класіцызму быў спеў «*Benedicamus*», якім завяршалі службы афіцыя і замянялі ў месе спеў «*Ite, missa est*» падчас Адвенту і Вялікага посту. Гэты лаканічны тэкст паводле бернардзінскіх нотных рукапісаў з нашых зямель звычайна выконваўся з тропам: пасля слова «*Benedicamus*» устаўлялася фраза «*in laudem Jesu, qui suae Matri Mariae benedixit in aeternum*». Такіх «*Benedicamus*» у рукапісах з НББ аж 19. У двух нотных сшытках прыблізна таго ж часу з радзівілаўскага фонду НГАБ таксама шмат

⁹ Музычнай спадчыне бернардзінцаў XVIII – пачатку XIX ст. прысвечаны работы Т. Ліхач, [6; 5, с. 101-104]. Шэраг харавых кампазіцый з розных бернардзінскіх кляштароў Беларусі былі апублікаваны ў зборніках [1, 4, 7, 8].

¹⁰ «*Missa composita est Authore Szymkiewicz S. Ord. Minor.*» [22, с. 135].

¹¹ «*serviendum est in solo organo*» [22, с. 135].

¹² Ноты апублікаваны ў зборніках [4, 8].

¹³ «*Missa in Honorem Laetissimae Nativitatis Christi*».

¹⁴ «*Missa Pastorella seu Laetissimae Nativ. D. N. J. CHRISTI*» [4, с. 21].

«*Benedicamus*»: у адным 12, а ў другім 24 [17, л. 157-163 адв., л. 174-193 адв.].

Цікава, што польскі музыказнавец Анджэй Годэк адзначыў неверагодную папулярнасць гэтага спеву не толькі ў мужчынскіх, але і ў жаночых манастырах ордэна: па 25 варыянтаў аднагалосых «*Benedicamus*» былі запісаны ў разгледжаных ім псеўдахаральных рукапісах кракаўскіх бернардынак (Канцыянале 1795 г. і *Kyriale* першай паловы XIX ст.) [гл. пра гэта: 11, с. 38]. Праўда, кракаўскія манахіні выкарыстоўвалі арыгінальны, не трапаваны тэкст гэтага спеву.

Заклучэнне. На аснове разгледжаных матэрыялаў можна зрабіць наступныя высновы:

– новыя, невядомыя музыказнаўцам раней нотныя рукапісы нясвіжскіх бернардынцаў пачатку XIX ст. з фондаў аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў НББ

узбагачаюць звесткі аб музычным жыцці каталіцкага касцёла на нашых землях. У іх упершыню сустракаецца прозвішча айца Каміля Чыжэвіча, аўтара «абіходных», не прэтэндуючых на нейкую асаблівую мастацкую якасць, але вельмі неабходных у штодзённай касцельнай практыцы твораў;

– абодва рукапісы вельмі падобныя па змесце, почырках, тыпу пераплёту, паперы, што дазваляе атрыбутаваць зборнік 091/217 як прыналежны нясвіжскім бернардынцам і датаваны 1802 г.;

– рукапісы па сваім змесце вельмі добра ўпісваюцца ў агульны кантэкст бернардынскай музычнай традыцыі на нашых землях у эпоху класіцызму, утрымліваюць тыповы для рукапіснай спадчыны канца XVIII – пачатку XIX ст. рэпертуар.

Спіс выкарыстаных крыніц

Друкаваныя выданні

1. Ананім. Меса // Музыка Беларусі эпохі Класіцызма : вучэб. дапаможнік (хрэстаматыя па курсу «Гісторыя музычнай культуры Беларусі да XX стагоддзя», Т. IIIА) / склад. В. У. Дадзімава. – Мінск : Беларус. дзярж. акадэмія музыкі, 2006. – С. 74-89.
2. Карпова, О. Бернардін Сиенский / О. Карпова // Католическая энциклопедия. – Т. 1. – М. : Изд-во Францисканцев, 2002. – С. 562-563.
3. Комінч, Г. Арганная меса з «Віленскай табулатуры» (1626) у музычнай культуры Беларусі XVII ст. : культурны кантэкст і музычны тэкст / Г. Комінч // Музычная культура Беларусі і свету ў разнастайнасці гукавых ландшафтаў : зб. навук. прац / склад. Т. Л. Бярковіч ; Беларус. дзярж. акадэмія музыкі. – Вып. 37. – Мінск, 2016. – С. 110-125.
4. Літургічная музыка Беларусі XVIII стагоддзя : хрэстаматыя / склад. Т. У. Ліхач. – Мінск : Беларус. акадэмія музыкі, 1993. – 64 с.
5. Ліхач, Т. У. Літургічная музыка на Беларусі / Т. У. Ліхач. – Ч. 1 : Каталіцкая традыцыя. – Мінск : Беларус. дзярж. акадэмія музыкі, 2008. – 172 с.
6. Ліхач, Т. Музычны рэпертуар слонімскага бернардынскага кляштара ў XVIII ст. / Т. Ліхач // Весці Акадэміі навук Беларусі. – 1994. – № 3. – С. 104-111. (Серыя гуманітарных навук).
7. Музыка Беларусі XVIII стагоддзя : («Нясвіжскія месы») : метад. рэкамендацыі для камерных вакальных ансамбляў / склад. Т. У. Ліхач ; Рэсп. метад. кабінет па навуч. установах мастацтваў і культуры. – Мінск, 1991. – 79 с.
8. Рэлігійная музыка Беларусі XVII – XVIII стагоддзяў : хрэстаматыя : вучэб. дапам. для студэнтаў вышэйшых, навучэнцаў сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў культуры і мастацтва / уклад. Т. У. Ліхач / Беларус. дзярж. акадэмія музыкі, Праблемная навукова-даследчая лабараторыя музыкі. – Мінск, 2000. – 59 с.
9. Baublinskienė, V. Grigališkojo Vilniaus skambesys: ką mums byloja XIV–XV a. bernardinų rankraščiai? / V. Baublinskienė // *Ars et praxis*. – N 10. – Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2022. – S. 72-90.
10. Godek, A. E. Dwugłosowe śpiewy *ordinarium missae* w rękopiśmiennym antyfonarzu wileńskich bernardynek / A. E. Godek // *Forum musicologiczne*. 2017 – 2018. – Warszawa : Sekcja muzykologów Związku Kompozytorów Polskich, 2019. – S. 67-84.
11. Godek, A. E. Pseudochorałowе śpiewy *Benedicamus Domino* w rękopiśmiennych kancjonałach krakowskich ss. Bernardynek / A. E. Godek // *Kwartalnik młodych muzykologów Uniwersytetu Jagiellońskiego*. – 2018. – S. 33-52.
12. Gonczarowa, W. O manuskryptach klasztoru OO. Bernardynów w Wilnie / W. Gonczarowa // *Nasza przeszłość. Studia z dziejów kościoła i kultury katolickiej w Polsce*. – 1994. – T. 82. – S. 300-321.
13. Morawski, J. Dwugłosowe msze na chór męski ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie / J. Morawski // *Muzyka : kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk*. – T. 41. – 1996. – № 1 (160). – S. 91-112.
14. Murawiec, W. Nieśwież / W. Murawiec // *Klasztory bernardynskie w Polsce w jej granicach historycznych : dzieło zbiorowe pod red. ks. H. E. Wyczawskiego OFM*. – Kalwaria Zebrzydowska: Wyd. Bernardynów «Calvarianum», 1985. – S. 228-233.

Рукапісы

15. Месса в честь св. Марии и другие музыкальные произведения религиозного характера // Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 694. Воп. 1. Спр. 581.
16. Месса в честь св. Марии, Реквием и др. музыкальные произведения религиозного характера // НГАБ. – Ф. 694. Воп. 1. Спр. 605.
17. Ноты музыкальных произведений религиозного характера, фрагменты сценических произведений, стихи и т. п. // НГАБ. – Ф. 694. Воп. 1. Спр. 608. Арк. 135-205.
18. [basso] // Аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (НББ). – 091/217.
19. Cantica Trium Vocalis Musicae // Аддзел рэдкіх кніг і рукапісаў НББ. – 091/216.
20. Cantionale ecclesiastico-fractum. 1785 // Аддзел рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта. – F 45-50.
21. Cantionalis vox 2da // Аддзел рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта. – F 45-51.
22. Cantionalis vox IIIas. Fundamento // Аддзел рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта. – F 45-47.

Summary. The article describes for the first time two manuscripts from the funds of the Rare Books and Manuscripts of the National Library of Belarus, namely, Nos. 091/216 and 091/217. Both manuscripts are vocal parts (second discount and bass, respectively) of a number of liturgical works: masses, requiems and responsories of the Tenebrae service of the Pre-Easter week, etc. The study of these manuscripts made it possible to accurately attribute them: both were created in the Bernardine Monastery in Nesvizh and were used there. The repertoire recorded in them coincides with that contained in other Bernardine manuscripts of the same time (end of the 18th-start of the 19th centuries) originating from Belarus.

Артыкул паступіў у рэдакцыю 22.03.2024